

Samling för oberoende medier, fri kultur och ett ansvarstagande näringsliv

**EN KARTLÄGGNING AV
BEHOV OCH ÅTGÄRDER**

**Magdalena Malm
Javeria Rizvi Kabani**

Projektansvariga och skribenter:

Magdalena Malm och Javeria Rizvi Kabani

Kartläggningen har pågått under år 2024 och har genomförts tillsammans med Bonniers Familjestiftelse.

Grafisk form:

Maria Söderberg, Studio Karavan

Inledning

OBEROENDE MEDIER OCH FRI KULTUR – EN FÖRUTSÄTTNING FÖR DEMOKRATIN

Friheten i världen har minskat för sjuttonde året i rad och det syns nu också i Sverige. Det märks i hot och hat mot journalister och konstnärer som utför samhällskritiska arbeten. Minskade offentliga medel och nedskärningar hotar också utrymmet för kultur och medier. Dessa faktorer har bidragit till en gradvis begränsning av yttrandefriheten inom oberoende medier och kultur även i Sverige. Till exempel beskrivs detta av flera välrenommerade organisationer och forskningsinstitut som bevakar tillståndet för demokrati, mänskliga rättigheter och kultur i världen och i Sverige. Några av dessa är International IDEA, Freedom House, Varieties of Democracy (V-Dem) institutet vid Göteborgs universitet, organisationen Civil Rights Defenders och Mediemyndigheten.¹

Kulturlivet och oberoende mediers utrymme är en indikator på den övergripande graden av frihet i ett samhälle. Om dessa har svårt att klara sig är det anledning att bli uppmärksam. Flera nyckelaktörer inom kulturlivet och oberoende medier i Sverige uttrycker nu en stark oro för att det sker en snabb tillbakagång av den demokratiska utvecklingen och de vill bygga motståndskraft och hitta gemensamma lösningar för att bemöta det krympande handlingsutrymmet för dem att verka i.

I arbetet har vi haft som hypotes att näringslivet borde ha ett intresse av att ställa sig bakom behovet av oberoende medier och fri kultur. Detta eftersom båda områdena bidrar till innovation, transparens och demokrati som är grundläggande förutsättningar för företagande. Detta har också bekräftats av representanter från näringslivet som har medverkat i kartläggningen.

Genom research, rundabordssamtal och intervjuer över gränserna mellan näringsliv, forskning, kultur och den oberoende mediesektorn identifierar denna kartläggning några behov och konkreta åtgärder för att motverka det krympande handlingsutrymmet för kultur och oberoende medier.

” Vår förhoppning är att denna kartläggning ska bidra till att skapa medvetenhet, engagemang och förändring.

Magdalena Malm och Javeria Rizvi Kabani

¹ • International IDEA. *Democracy Tracker 2024*.
• V-Dem Institute. *Democracy report 2024*.
• FN Förbundet. *Varningslampor blinkar för demokratin i Sverige*. 2022-11-30.
• Civil Right Defenders. *Rättsstatens principer fortsätter att urholkas i Europa – ny rapport av 37 europeiska organisationer*. 2024-03-18.
• Mediemyndigheten. *Yttrandefriheten – vad och vem skyddas?* 2022-12-22.

Även om behoven och åtgärderna ser olika ut för kultur och oberoende medier är följande områden sammanfattningsvis särskilt viktiga för båda:

Omställning: Ett nytt medielandskap och minskad offentlig finansiering riskerar att leda till minskade resurser för att driva verksamheter. Bristande förståelse för värdet både av fri kultur och oberoende medier är en bakomliggande faktor. Samtidigt tystnar kritiska röster, antingen på grund av hat och hot eller av rädsla för att bli av med finansiering. Mot denna bakgrund är det avgörande att inte ge upp, utan att hitta nya sätt att genomföra sin verksamhet. Omställning, verksamhetsutveckling och innovation är centrala för att kultur och oberoende medier ska bli resilienta och kunna hitta nya former för sina verksamheter.

Kunskapshöjning: Oberoende medier och fri kultur kan inte tas för givna och kunskapen om detta behöver höjas hos alla sektorer i samhället.

Samverkan: Vikten av att skapa mod och handlingskraft genom att gå samman och för att utbyta kunskap och skapa resurser för fördjupat arbete och stöd. Samarbeten inom strategiska frågor för att driva oberoende och positiv påverkan och opinionsbildning när röster tystas och utrymmet krymper.

Samordning: Det finns flera aktörer som verkar för oberoende medier respektive fri kultur. Deras arbete skulle kunna få större genomslag om insatser inom respektive område samordnades i högre grad.

Breddad finansiering: Det är väsentligt att såväl öka som bredda finansieringen av både kultur och oberoende medier genom till exempel fonder. Diversifierad finansiering är avgörande för långsiktighet och oberoende. Det gynnar även ett näringsliv som värnar om ansvarstagande, och demokrati.

Deltagarna i samtalen uttryckte också ett stort behov av att samlas och samtala över gränserna för kultur, medier och näringsliv för att skapa gemensam förståelse för varför kultur och oberoende medier är centrala delar av vår demokrati och hur dessa kan stärkas.

Kartläggningen har pågått under sex månaders tid år 2024 och har genomförts tillsammans med Bonniers Familjestiftelse.

OM OSS

Projektet är ett initiativ av Magdalena Malm och Javeria Rizvi Kabani. Tillsammans har de omfattande erfarenhet av konstnärligt ledarskap, kulturdiplomati, demokratistärkande insatser och ledarskaps -och verksamhetsutveckling.

Magdalena Malm arbetar med kulturdrivet samhällsbyggande, har varit direktör för Statens konstråd och är nu generalsekreterare för Bildkonst Sverige.

Javeria Rizvi Kabani jobbar som sakkunnig inom internationella relationer, strategisk kommunikation och mänskliga rättigheter med tidigare erfarenhet från diplomatiska uppdrag för UD och EU:s utrikes tjänst. Javeria jobbar även med dokumentärfilm och har jobbat för SVT och Arte.

Introduktion

I en tid då det öppna och fria samhället ifrågasätts och hotas globalt kan vi inte längre ta det öppna, fria och innovativa Sverige för givet. Även om Sverige är en stark demokrati rapporterar allt fler aktörer om ett krympande demokratiskt utrymme. Denna kartläggning är ett initiativ för att främja dialog och bidra till samordning som värnar Sverige som ett demokratiskt och öppet land. Även om det inte finns akuta hot mot svensk demokrati på kort och medellång sikt, så behöver vi vara uppmärksamma om det på lång sikt.

Kartläggningen har fokuserat på oberoende medier och fri kultur som två centrala delar i en stark demokrati. Vi har identifierat att det just nu är svårt för kultur och oberoende medier att tala i egen sak och att det är viktigt att till exempel näringslivet står upp för dessa värden i samhället. Detta eftersom yttrandefrihet, oberoende medier och ett fritt kulturliv gynnar näringslivet. Det bidrar till innovation, och det skapar incitament för näringslivet att agera ansvarsfullt och transparent, vilket i sin tur kan stärka tilliten för företagen och därmed gynna affärsmiljön.

Denna kartläggning är ett första steg för att arbeta med dessa frågor tillsammans, över gränserna mellan näringsliv, kultur och mediesektorn.

MÅL

Målet med kartläggningen är att hitta konkreta åtgärder för att bidra till en fri kultur- och oberoende mediesektor i Sverige. Vi tror att detta på sikt garanterar ett öppet samhälle grundat i demokratiska värderingar och yttrandefrihet, något som gynnar alla samhällssektorer.

METOD

Arbetet har gjorts genom research, intervjuer och rundabordssamtal. Kartläggningen bygger på ett större rundabordssamtal med en blandad grupp av aktörer som representerade kultur, medier och näringslivet, samt två mindre rundabordssamtal, ett med fokus på oberoende medier och ett med fokus på fri kultur. Utöver det har vi genomfört ett antal intervjuer och informella samtal. Behoven och åtgärderna presenterade i kartläggningen har framkommit i rundabordssamtalen. Samtalen har skett med principen Chatham House Rules, en princip som används vid möten för att uppmuntra en öppen diskussion. Den innebär att deltagare får använda den information som delas, men inte avslöja vem som sa vad.

BAKGRUND

Att oberoende medier och fri kultur är en förutsättning för en sund demokrati och ett öppet samhälle har länge varit en vedertagen sanning. Sveriges kulturpolitiska mål slår tydligt fast att kulturen ska vara en dynamisk, utmanande och obunden kraft med yttrandefriheten som grund.

Sverige har även i flera år varit den tredje största biståndsgivaren till fria och oberoende medier och vidtog under 2024 ytterligare åtgärder för att skydda det fria ordet utomlands.² Trots detta ser vi en trend av ökade hot mot oberoende medier och journalister i Sverige som rapporterar om känsliga ämnen som kriminalitet, migration och extremism. Detta visar IDEA:s senaste demokratibevakning.³ Ett flertal journalister rapporterar att sådana hot skapar en press på journalister att självcensurera, då de kan känna sig osäkra eller hotade när de rapporterar om dessa frågor. Samtidigt har det fria kulturlivet i Sverige efter pandemin drabbats av inflation och sänkta offentliga stöd. Många aktörer kämpar nu för att kunna fortsätta sin verksamhet.

Företrädare för det internationella forskningsinstitutet Varieties of Democracy (V-Dem) vid Göteborgs universitet skriver i sin senaste rapport att "det även blinkar varningslampor vad gäller demokratis tillstånd i Sverige".⁴

Flera andra betydande röster lyfter liknande teman:

” Yttrandefriheten är satt under stark press i hela världen idag, på ett sätt som inte var fallet för sätio år sedan. Vi diskuterar inte längre bara det strypta fria ordet i totalitära stater, utan också den oroande utvecklingen vad gäller yttrandefriheten i demokratier. Vi har alla som medborgare i en demokrati, ansvar att vårda tonläget och ta tillbaka makten över ordens betydelse, inte dras med i vågen av förgrovat språk. Att yttrandefriheten står ohotad är grunden för alla skapande verksamhet och kvalitetslitteratur.”⁵

Ingrid Carlberg

” Det är inte enkelt att förstå varför väljare i många demokratier numera i så stor utsträckning stödjer ledare som har en tveksam inställning till demokratin. Det politiska samtalet måste återfinna gemenskapen.”⁶

Bo Rothstein

” En demokratisk verksamhet präglas av ett rättighetsbaserat arbetssätt och att alla berörda upplever att de kan påverka, förstår den demokratiska strukturen och har en plats inom den.”⁷

Demokratiakademin

2 Regeringskansliet. *Nu ökar vi biståndet för pressfrihet*. 2024-05-03.

3 International IDEA. *Democracy Tracker 2024*.

4 Staffan Lindberg, Mårten Wikforss, Åsa Wikforss, *Auktoritära ledare tvingar demokratierna på reträtt*. DN 2024-03-07.

5 Ingrid Carlberg, *Ingrid Carlberg om Akademiens konferens för det fria ordet: -Nu finns boten även i demokratier*. Journalisten 2023-03-17.

6 Bo Rothstein, *100 år av demokrati – hur mår demokratin idag?* SVT Nyheter 2021-05-19.

7 Demokratiakademin. *Demokratis ABC*. 2024-04-25.

Även näringslivet fungerar som bäst när det bygger på principer om demokrati, rättsstat, äganderätt och näringsfrihet. Ett livskraftigt kulturliv skapar en plattform för kreativt utbyte, samarbete och det bygger gemenskap.

VARFÖR BEHÖVS EN KARTLÄGGNING?

Bakgrunden till denna kartläggning är att vi såg förändringar i vår egen vardag och noterade att ett ökat antal journalister och kulturarbetare i våra egna nätverk uttryckte en ökad oro och behov av att bemöta det krympande utrymmet för deras arbetsområden. Detta bekräftades av ett antal aktörer som vi talade med (se lista av medverkande) varav många uttryckt ett behov av att gå samman för att skapa motståndskraft och finna nya metoder för att bemöta denna trend. Inom områdena medier och kultur finns idag flera branschorganisationer och nätverk men i ett läge där kulturen allt oftare ifrågasätts och journalister är alltmer utsatta ville vi undersöka om det finns ett behov av en enad röst som samlat står upp i denna nya kontext av minskat utrymme för demokratin i sin helhet i Sverige.

DEFINITIONER

Demokrati: är ett politiskt styrelseskick där makten utgår från folket, antingen direkt genom direkta beslut eller indirekt genom valda representanter. Det innebär att medborgarna har möjlighet att delta i beslutsprocessen och att deras åsikter respekteras och beaktas i politiska beslut.

Yttrandefrihet: är principen eller rätten att fritt uttrycka åsikter, idéer och information utan rädsla för censur, förföljelse eller repressalier från staten eller andra makthavare. Det är en grundläggande mänsklig rättighet.

Oberoende medier: är nyhetsorganisationer eller mediekanaler som inte är bundna till politiska eller ekonomiska intressen eller påverkan. De strävar efter att rapportera objektivt och granska makthavare utan påverkan eller påtryckningar från externa källor. Oberoende medier är viktiga för att säkerställa mångfald, transparens och sanningsenlighet i nyhetsförmedlingen.

Fri kultur: i det här projektet talar vi om kultur i bemärkelsen konstarterna. Kulturlivet utgörs av konstnärer, författare, musiker, skådespelare, dansare med flera och olika former av publika kulturorganisationer där det finns utrymme för ett fritt konstnärligt arbete, kritisk reflektion och skapande verksamhet.

Krympande handlingsutrymme för kultur, oberoende medier och yttrandefrihet:

innebär att det blir allt svårare för individer och grupper att uttrycka sig fritt, antingen på grund av rädsla för repressalier från myndigheter eller andra aktörer, eller på grund av strukturella hinder som begränsar tillgången till informationskanaler eller möjligheten att producera och distribuera kulturella eller mediala verk. Det kan innebära censur, självcensur, eller ekonomiska och politiska och juridiska begränsningar som hindrar mångfald och frihet i uttryck.

Utmaningar och förslag på åtgärder

OBEROENDE MEDIER

1. VILKA ÄR UTMANINGARNA?

Oberoende medier i Sverige står inför flera utmaningar, trots Sveriges starka tradition av pressfrihet. Svenska oberoende medier måste navigera i en komplex miljö med nya ekonomiska, juridiska och samhälleliga utmaningar för att fortsätta leverera högkvalitativ och oberoende journalistik.

DESINFORMATION OCH MISSTRO

I en tid av snabb och ständig kommunikation med ökad spridning av desinformation och konspirationsteorier på sociala medier och av trollfabriken står oberoende medier inför en utmaning att behålla trovärdighet och pålitlighet. För oberoende medier och journalister kan det bli dyrt, långsamt och farligt att rapportera sanningen. En av de största utmaningarna är att desinformation sprids snabbare än sanningen kan verifieras, vilket skapar en grogrund för förvirring och misstro. *Fake news*, särskilt kring politiskt känsliga ämnen som migration, kriminalitet och känsliga utrikespolitiska frågor kan minska förtroendet för seriös journalistik. Svenskar har historiskt sett generellt haft ett högt förtroende för media, men förtroendet minskar, polariseringen ökar och särskilt bland unga. Till skillnad från den virala spridningen av desinformation är processen att avslöja sanningen ofta långsam, resurskrävande och ansträngande vilket kräver noggrann verifiering och noggrann utredning. Att upprätthålla trovärdighet i en polariserad och ekonomiskt pressad miljö är avgörande men har blivit allt svårare.

EKONOMISK PRESS OCH MINSKADE INTÄKTER

Under 2024 förlorade ett stort antal tidningar sitt presstöd med omedelbar verkan eller efter en övergångstid med successivt krympande stöd. Public service har fått en mer undanskymd roll – och förutsättningarna för att granska makten krymper. Traditionella medier har tappat stora annonsintäkter till digitala plattformar så som Google och Facebook vilket har tvingat många svenska medier att dra ner på sin verksamhet och minska personalstyrkan. Detta scenario påverkar i högsta grad journalistikens kvalitet. En ytterligare utmaning är att ett flertal journalister upplever att istället för att agera mot det som hotar journalistyrket i grunden, det vill säga de ökade hoten och hatet, är branschen mest upptagen av att slåss om den krympande finansieringen. Ett exempel som har lyfts av flera aktörer är att Tidningsutgivarna (TU) väljer att motsätta sig public service genom att driva kravet om textförbud, där de anser att SVT inte ska få konkurrera med tidningarna genom att publicera texter. Om oberoende medier slåss sinsemellan, och låter andra krafter som vill bestämma hur journalister får jobba ta över, kan i framtiden vem som helst utsättas för kränkningar, utan att någon finns där för att berätta om det.

POLITISK PRESS

I kartläggningen har lagen om utlandsspioneri som röstades fram 2023, förslaget om reglering av databaser och förslaget om ändringar i polislagen offentlighets- och sekretesslagen och förundersökningskungörelsen som öppnar möjligheten för anonymiserade polisbeslut tagits upp som några av de mest tydliga exemplen på politiska inskränkningar av oberoende mediers uppdrag och en anledning till att demokratin försvagas.

Deltagarna i samtalen uttrycker att det även i Sverige finns en viss politisk press på medierna, särskilt kring frågor som rör integration, kriminalitet och klimat. Medierna har börjat möta kritik från politiska aktörer eller kallats ”politiskt vinklade”. Därtill känner sig journalister pressade att tona ner eller vinkla vissa frågor för att undvika backlash eller anklagelser om partiskhet, vilket enligt dem hotar den journalistiska friheten och bidrar till självcensur. Därtill framkom det att journalister i Sverige ibland utsätts för stämningar i syfte att hindra det journalistiska arbetet. Denna metod för att skrämja och tysta kallas för Strategic Lawsuits Against Public Participation (SLAPP) och innebär att någon stämmer en annan person för att försöka få personen att sluta engagera sig i en viss fråga.⁸ Dessa strategiska rättsprocesser är ämnade för att hindra offentlig debatt, vanligtvis mot journalister och människorättsförsvarare. Det svenska systemet innebär att ansvarig utgivare ansvarar juridiskt för det som publiceras, vilket gör att enskilda journalister har ett starkt skydd mot SLAPP:s i Sverige. Det finns dock undantag. Om en journalist publicerar uppgifter på sociala medier som inte omfattas av grundlagsskydd är det den enskilde journalisten som ansvarar juridiskt för innehållet. Om en journalist stäms måste den idag anlita egna jurister och kostnaderna för detta är höga.

HAT, HOT OCH SJÄLVCENSUR

Deltagarna i samtalen belyste att journalister i Sverige utsätts alltmer för hot, trakasserier och hat online, särskilt i samband med rapportering om känsliga ämnen som extremism, klimat, brott eller könsfrågor. Även detta kan leda till självcensur och påverka journalisters arbete och trygghet. När journalister hotas finns ytterligare en aspekt utöver den enskildes mående och yrkespersonens arbetsmiljö. Hat och hot mot journalister riskerar att minska journalistikens förmåga att uppfylla sin roll i demokratin.

MINSKAD MÅNGFALD

En av deltagarna lyfte att det är en utmaning att stora mediehus äger en stor del av de svenska nyhetsplattformarna. Detta skapar en mediekoncentration som bidrar till att minska mångfalden av röster och perspektiv i nyhetsflödet. Under 2024 har kraftiga neddragningar ägt rum för många lokaltidningar som är andratidningar på en ort eller i ett län ägt rum och implikationerna av detta är att lokala gratistidningar gynnas på bekostnad av granskande opinionsjournalistik och analys. Det är positivt när, som i några fall, större bolag har köpt upp mindre tidningar och på så sätt bidragit till att dessa överlevt.

8 Journalistförbundet. *SLAPP - Vad bör jag tänka på som journalist?* 2023-03-30.

2. FÖRSLAG PÅ ÅTGÄRDER

Följande åtgärder bemöter en eller flera av utmaningarna som beskrivs ovan.

MEDVETANDEGÖRANDE OCH KUNSKAPSÖKNING

Det är viktigt att uppmäna till offentlig medvetenhet och stöd till oberoende medier och kunskap kring källkritik som en grundsten i att bibehålla en öppen och stark demokrati. Det finns ett behov av att utveckla kunskap om mediekritik inklusive bildförståelse hos medborgarna själva och som en del av grundskoleutbildningen, till exempel genom att göra ämnen som mediekritik, källkritik och bildförståelse till obligatoriska delar av läroplanen. En reflektion kring hur man letar sig fram till autentiska källor och röster behöver utökas på journalistutbildningar.

STÄLLA KRAV PÅ TEKNIKFÖRETAG

Ett förslag som kommit upp är att bygga upp en mediekoalition för att gemensamt ställa krav på teknikföretag att ha etiska regler som gynnar de oberoende medierna. På sikt kan även samarbeten med teknikföretagen utvecklas för gemensam policyutveckling och reglering. Teknikföretagen kan åläggas att vara transparenta med hur deras algoritmer fungerar, särskilt de som påverkar synligheten för nyhetsinnehåll. Detta skulle göra det lättare att granska och säkerställa att de inte förstärker desinformation.

MER RESURSER TILL OBEROENDE JOURNALISTIK – EN VINST FÖR NÄRINGSLIVET

Ett förslag som lades fram under kartläggningen var att låta arbetsmarknadens parter avsätta 1% av omsättningen i en fond som delar ut pengar till oberoende journalistik. Forskare anser att arbetsmarknadens parter är särskilt viktiga för att lösa krisen både inom journalistiken och för att motverka den kriminella ekonomin. Den kriminella ekonomin omsätter 200 miljarder årligen.

Förslaget att satsa på mer journalistik är viktigt därför att journalister kan rapportera långt innan rättsväsendet också om sådant som inte uppfyller kraven för att en åklagare ska kunna väcka åtal. Detta gynnar de friska företagen, vars kriminella konkurrenter avslöjas så att den som vill kan välja ett annat företag. Anställda kan tipsa om oegentligheter som annars inte kommer fram i ljuset tack vare källskyddet som journalistiken har. Poliser och åklagare kan få kännedom om vilka de bör granska. Att forskarna särskilt belyser arbetsmarknadens parter som viktiga för att lösa krisen inger också hopp.

EN FOND SOM STÅR FÖR JURIDISK HJÄLP TILL JOURNALISTER

Mot bakgrund av SLAPP-stämningar mot svenska journalister är ett förslag att instifta en fond för utsatta journalister inom mediehus och på medie företag och erbjuda det som en arbetsförmån.

Detta skulle även bidra till kompetenshöjande och kartläggningar av inskränkningar på det rättsliga området för journalistiken.

EN REDAKTION SOM MOTVERKAR CENSUR

En åtgärd för att motverka att censuren breder ut sig inom den oberoende journalistiken är att skapa en oberoende redaktion eller en plattform som fortsätter att bevaka det de stämda journalisterna inte kan bevaka. Denna typ av initiativ har Sverige stöttat utomlands. En sådan redaktion skulle kunna publicera det som andra försöker tysta, ställa de frågor en kollega aldrig fick ställa, protestera när journalister upplever att de inte kan göra sitt jobb.

EN ENAD RÖST OCH SAMARBETSPLATTFORM

När journalister på olika sätt hindras från att göra sitt jobb är förslaget att hjälpas åt och en åtgärd är att utveckla en plattform för samarbete kring undersökningar för att journalister ska bli mindre utsatta eller att redaktioner samarbetar så att en tar vid när den andra blir avbruten.

OMSTÄLLNING OCH KUNSKAPSÖKNING

Med ett snabbt föränderligt medielandskap finns ett behov av en plattform för lärande och omställning för att hantera denna utveckling. En sådan plattform skulle kunna bistå mediehus, redaktioner och enskilda journalister att ha en förståelse, riktning och lärande kring utmaningarna och åtgärder som behöver hanteras.

KULTUR

1. VILKA ÄR UTMANINGARNA?

Kulturlivet hade knappt återhämtat sig efter pandemin när inflation och nedskärningar i offentliga stöd slog till. Idag finns en stor oro i kulturlivet för hur det ska gå att upprätthålla verksamheter framöver.

RESURSER

Den största utmaningen för kulturlivet just nu är ekonomiska resurser. En kombination av inflation med ökade kostnader och höjda hyror tillsammans med nedskärningar av offentlig finansiering gör att många kulturaktörer har svårt att klara sig eller tvingas göra radikala nedskärningar. De stora nedskärningarna i folkbildningen drabbar också många kulturaktörer och konstnärer.

Hyrorna är en växande utgift för kulturinstitutionerna. Ofta går en stor del av de offentliga anslagen direkt tillbaka till bidragsgivaren i form av hyra. Just nu pågår ett viktigt arbete med att undersöka nya sätt att arbeta för att hyrorna ska bli mer rimliga.⁹

BRISTANDE KUNSKAP OCH FÖRSTÅELSE HOS POLITIKEN OCH ALLMÄNHETEN

Kulturdebatten kring Norrköping 2023, då kommunalrådet Sophia Jarl (M) kallade kulturarbetare för bortskämda när de vill ha fortsatt offentlig finansiering, synliggjorde en attitydförändring som pågått under en längre tid. Den innebär att allt fler politiker anser att kulturen bör vara självförsörjande. Det finns en bristande förståelse för att kulturen, om den ska nå alla och inte bara dem med stora tillgångar, måste vara offentligt finansierad. Som Lars Strannegård, rektor för Handelshögskolan, uttryckte det så är det ett djupt missförstånd att kulturen ska skapa tillväxt. Istället är det tillväxten som ska bidra till att göra våra liv rikare, bland annat genom kultur.¹⁰

I Sverige har kulturen under lång tid varit självklar. Detta gör att allmänheten inte alltid förstår hur ett samhälle utan kultur skulle vara att leva i. Denna bristande insikt gäller också delar av näringslivet. Kreativitet och innovation har varit självklara i Sverige på grund av det starka kulturlivet, och till exempel genom att barn haft tillgång till kulturskolan. Att detta tas för givet kan bidra till att näringslivet inte värderar den roll kulturen spelar både för ett fritt samhälle och för förmågan till innovation.

ENSIDIG FINANSIERING SKAPAR OTRYGGHET

Det fria kulturlivet i Sverige är till stor del finansierat av offentliga medel, till skillnad från i Danmark och Finland där stiftelser utgör ett komplement. Om den offentliga finansieringen skärs ner ännu mer, eller om kulturlivet på sikt skulle komma att bli politiskt styrt, är det en stor risk att finansieringen kommer från ett enda håll.

⁹ Gunnar Ardelius och Mikael Brännvall, *Säkra framtidens kultur - Ansvar för kulturens lokaler är gemensamt*. GP 2024-10-12.

¹⁰ Lars Strannegård, *Det är befängd att kräva att kulturen ska va lönsam*. DN 2023-09-26.

SJÄLVCENSUR OCH HANDLINGSFÖRLAMNING

Beroendet av få finansiärer och rädsla för att stöta sig med dem gör att det finns risk att kulturaktörer tystnar och väljer att visa konstverk som inte väcker för mycket motstånd.

När resurserna är små har kulturaktörerna fullt upp med att klara sin dagliga verksamhet. I ett läge när de skulle behöva söka nya samarbeten, kompletterande finansiering och tänka om sina verksamhetsformer och affärsmodeller finns inget utrymme, varken i tid eller pengar.

DET SAKNAS EN ENAD RÖST FÖR KULTUREN

Inom kulturlivet finns en lång rad branschorganisationer. Men i ett läge där kulturen allt oftare ifrågasätts saknas det en röst som står upp för kulturen i sin helhet. Branschorganisationerna ska driva sina egna frågor och enskilda aktörer har just nu fullt upp med att få verksamheten att gå runt. Det saknas en aktör som arbetar för att lyfta kulturens betydelse inför politiken och skapa kontakter mellan kulturlivet och möjliga ambassadörer i till exempel näringslivet.

2. FÖRSLAG PÅ ÅTGÄRDER

Följande åtgärder bemöter en eller flera av utmaningarna som beskrivs ovan.

ÖKAD KUNSKAP

Det behövs ökad kunskap om hur kulturen fungerar och varför den är viktig, både för människors upplevelse av mening, för demokratin och för samhällets utveckling. Det är också avgörande att kunskapen om att kulturen inte kan finansiera sig själv och därför behöver offentligt stöd höjs. Här behövs en samling av kunskap och argument, samt en spridning av dessa. En jämförelse med forskning kan vara belysande. Inom forskningen har vi grundforskning som inte förväntas vara självfinansierad. Medan tillämpad forskning kan leda till direkt nytta och intäkter. Detsamma gäller för fri kultur som inte kan vara självfinansierande, men som i sin tur leder till utveckling av kreativa näringar som finansierar sig själva.

AMBASSADÖRER

I fallet i Norrköping var det tydligt att politiken inte lyssnar på kulturlivet. Därför behöver andra aktörer som politiken lyssnar på tala för kulturens sak. Näringslivet har en direkt nytta av ett fritt kulturliv, för talangattraktion och för att ett fritt kulturliv skapar innovation. Aktörer från näringslivet skulle därför kunna ta en sådan roll.

SYNLIGGÖRA KULTURENS BETYDELSE

För att näringslivet ska vilja stå upp för kulturen är det avgörande att det sker möten mellan kulturaktörer och näringsliv så att ömsesidiga fördomar kan utmanas. Svenska institutets ledarskapsprogram för internationella ledare lyftes som ett exempel på ett ledarskapsprogram som för samman aktörer från olika områden och skapar fördjupad kunskap om kulturens betydelse.

KOMPLETTERANDE FINANSIERING OCH SÄNKTA HYROR

För att säkra långsiktiga verksamheter och konstnärligt oberoende behövs fler finansieringskällor för kulturen.¹¹ Det är dock väsentligt att den konstnärliga friheten värnas. Stiftelser av den sorten finns i Danmark och Finland och dessa styrs av sina stadgar och har därför en inbyggd motsvarighet till armlängds avstånd. I Sverige är det idag vanligt med stiftelser för forskning. För att det ska bli vanligare även med kulturstiftelser krävs en kulturförändring. Den kan åstadkommas till exempel genom att det finns en aktör som aktivt verkar för detta. En annan viktig åtgärd skulle vara tydligt politiskt ledarskap där regeringen markerar genom att underlätta de skatteregler som idag förhindrar gåvor och sponsring av kultur.

MÖJLIGHET TILL VERKSAMHETSUTVECKLING OCH OMSTÄLLNING

Efter pandemin infördes Återstartsstöd för att kulturaktörer skulle kunna ta nästa steg och formulera om sina verksamheter. Tanken var att skapa innovation från lärdomarna under krisen. Det skulle nu behövas medel just för omställning och innovation för kulturlivet. Stöd för innovation och resiliens borde kunna ligga under den statliga innovationsmyndigheten Vinnovas verksamhet för utveckling. Den skulle också kunna vara privat finansierad.

EN ENAD RÖST

Det finns ett behov av en aktör som kan stå upp för den fria kulturen. Denna aktör bör ha så stor självständighet som möjligt, så att den inte tystnar av rädsla för att bli av med sin finansiering. I dagsläget är till exempel Konstakademien och Svenska Akademin sådana självständiga och självförsörjande aktörer. Ingen av dem har dock ett helhetsansvar för kulturlivet. En enad röst för kulturen skulle kunna utgöras av ett samarbete mellan befintliga aktörer och byggas upp som en ny organisation.

11 Matilda Källen, Ali Lorestani, Martin Svensson. *Nu har jakten på privata pengar till kulturen satt fart.* DN 24-11-11.

Tack till medverkande i projektet

Anna Douagi, tf VD Nobelstiftelsen

Axel Anden, journalist och chefredaktör
tidningen Journalisten

Alexandra Sandels, journalist och
utbildare på Fojo

Arash Mokhtari, reporter, redaktör
tidningen Vision

Anders Mildner, partner Altitude Meetings

Cecilia Zadig, journalist, TV-producent,
grundare Årets MediaAmazon

Edgar Mannheimer, journalist och poddare

Ewa Andinsson, affärsutvecklare
Västsvenskahandelskammaren

Ewa Thorslund, konsult inom AI och
mediefrågor

Fabian Bonnier, ordförande
Bonniers Familjestiftelse

Fredrik Torehammar, kommunikationschef
Stockholms Handelskammare

Gustav Skarsgård, skådespelare

Hana-al-Khamri, journalist, bibliotekarie och
författare

Lars Strannegård, rektor Handelshögskolan
i Stockholm

Jan Scherman, dokumentärfilmare och
debattör

Jane Walerud, entreprenör och investerare

Jennie Ahrén, ordförande Sveriges Forum
för hållbara investeringar

Jonas Kanje, chefredaktör Sydsvenskan

Joanna Nordin, konstnärlig ledare
Bonniers Konsthall

Kerstin Brunnberg, journalist, tidigare VD
Sveriges Radio

Karin Bruce, grundare LärOlika

Kia Orback Pettersson, bl.a.
styrelseordförande SVT

Lena Josefsson, styrelsemedlem i
Prinsessan Estelles Minnesfond

Liselott Bergman, kommunikationsstrateg
Vinnova

Lovisa Fhager, generalsekreterare
Bonniers Familjestiftelse

Maria Rankka, entreprenör och investerare

Malin Crona, journalist, föreläsare och
digital moderator

Melinda Kinnaman, skådespelerska Dramaten

Michael Ahlström, VD och grundare The Park
och HyperIsland

Per Josefsson, ordförande Jofam

Petter Bolme, journalist, projektledare
Global Reporting

Peter Fellman, chefredaktör Dagens industri

Susanne Ekström, VD Frontiera

Suzan Lindberg, grundare och VD Perspetivo

Tor Bonnier, ordförande
Karl Adam Bonniers stiftelse

Vincent Hashmi, VD Musik på slottet

Åsa Larsson, journalist och grundare
Källkritikbyrå

Referenser

International IDEA, *Democracy Tracker 2024*.

<https://www.idea.int/democracytracker/country/sweden>

Marina Nord, Martin Lundstedt, David Altman, Fabio Angiolillo, Cecilia Borella, Tiago Fernandes, Lisa Gastaldi, Ana Good God, Natalia Natsika, and Staffan I. Lindberg. *Democracy Report 2024: Democracy Winning and Losing at the Ballot*. University of Gothenburg: V-Dem Institute.

FN Förbundet. *Varningslampor blinkar för demokratin i Sverige*. 2022-11-30.

<https://fn.se/aktuellt/varldshorisont/varningslampor-blinkar-for-demokratin-i-sverige/>

Civil Right Defenders, *Rättsstatens principer fortsätter att urholkas i Europa – ny rapport av 37 europeiska organisationer*. 2024-03-18. <https://crd.org/sv/2024/03/18/rattsstatens-principer-fortsatter-att-urholkas-i-europa-ny-rapport-av-37-europeiska-organisationer/>

Charlott Ingvar-Nilsson. *Yttrandefriheten – vad och vem skyddas?* GD-blogg Mediemyndigheten 2022-12-22. <https://www.mediemyndigheten.se/rapporter-och-analyser/medieutveckling/mediebloggen/2022/yttrandefriheten--vad-och-vem-skyddas>

Regeringskansliet. *Nu ökar vi biståndet för pressfrihet*. 2024-05-03.

<https://www.regeringen.se/debattartiklar/2024/05/nu-okar-vi-bistandet-for-pressfrihet--fler-bor-folja-efter/>

Staffan Lindberg, Mårten Wikforss, Åsa Wikforss, *Auktoritära ledare tvingar demokratierna på reträtt*. DN 2024-03-07. <https://www.dn.se/debatt/auktoritara-ledare-tvingar-demokratier-na-pa-retratt/>

Ingrid Carlberg. *Ingrid Carlberg om Akademiens konferens för det fria ordet: -Nu finns boten även i demokratier*. Journalisten 2023-03-17. <https://www.journalisten.se/nyheter/ingrid-carlberg-om-akademiens-konferens-det-fria-ordet-nu-finns-hoten-aven-i-demokratier>

Bo Rothstein. *100 år av demokrati – hur mår demokratin idag?* SVT Nyheter 2021-05-19.

Demokratiakademin, *Demokratins ABC*. 2024-04-25.

<https://www.democracy.se/demokratins-abc/>

Journalistförbundet. *SLAPP - Vad bör jag tänka på som journalist?* 2023-03-30.

<https://shorturl.at/COSbt>

Gunnar Ardelius och Mikael Brännvall. *Säkra framtidens kultur - Ansvar för kulturens lokaler är gemensamt*. GP 2024-10-12.

Lars Strannegård. *Det är befängd att kräva att kulturen ska va lönsam*. DN 2023-09-26.

Matilda Källen, Ali Lorestani, Martin Svensson, *Nu har jakten på privata pengar till kulturen satt fart*, DN 11-11-24.